

Петруковіч М. (г. Брэст, БрДТУ)

АСАБЛІВАСЦІ ГАВОРКІ НЯЧАТАВА СТОЛІНСКАГА РАЁНА

Нячатава (мясцовая назва – Нячатава; жыхары – нячатаўцы) размешчана за 35 км ад раённага центра горада Століна. Каля вёскі (за 1 км) знаходзіцца помнік археалогіі – *гарадзішча* (мясцовыя людзі кажуць *городышча*).

Асаблівай каштоўнасцю чалавецтва з'яўляецца мова – галоўны сродак зносінаў паміж людзьмі, у якім захавана ўся гісторыя існавання пэўнай нацыі. Калі мы над гэтым задумваемся, то адчуваем: велічнасць гэтай з'явы (мовы) настолькі грандыёзная, што ўражвае нашу свядомасць. Мова – гэта адбітак гісторыі нашай краіны, нашага мястэчка, нашых традыцый, нашых імкненняў і спадзяванняў.

Вёска Нячатава, размешчаная ў межах Фядорскага сельсавета, мае сваю гісторыю стварэння. Адзін вельмі багаты чалавек блукаў па свеце і натрапіў на мясцовасць, акружаную з усіх бакоў лесам. Яму вельмі спадабалася месца, і ён пабудаваў сабе хату і стаў тут жыць. Госці, якія прыезджалі ў гэтую мясцовасць, з цягам часу перасяляліся бліжэй да наваёла. Так утварылася вёска. А назва Нячатава пайшла ад таго, што пан *нечайно* натрапіў на такое прыгожае месца.

Гаворка вёскі Нячатава Столінскага раёна адносіцца да палескай групы гаворак і мае свае фанетычныя і марфалагічныя адметнасці.

Фанетычныя асаблівасці гаворкі наступныя:

– вымаўленне пад націскам галоснага [i] на месцы этымалагічнага [o] ў закрытых складах: *в'із, д'вір, к'інь, с'іль, к'іт*.

– вымаўленне гука [i] ў адпаведнасці з гістарычным [Ѣ(е)]: *л'іс, л'іто, см'іх, б'ілы*.

– адсутнасць дзекання і цекання, вымаўленне мяккіх [д'], [т'] або цвёрдых [д],

– [т]: *д'ід, д'івка, ныд'іла, твэрдэ, д'іжка (драўляны посуд для замесу цеста)*.

– рэалізацыя зычных [д], [т] у розных пазіцыях. Цвёрдыя адпаведныя гукі зафіксаваны перад гістарычнымі *е, і*: *дэн', тып'эр, тыхо*.

– наяўнасць *-ць* у форме 3-й асобы дзеясловаў: *ходоць', робыць', крутыць'*; а таксама наяўнасць формы інфінітыва на *-ты* пасля галосных: *ходоу ты, купы ты, носы ты* і інш.

– оканне – з'ява, калі «галосныя няверхняга пад'ёму *о* і *я* адрозніваюцца ў становішчы пасля цвёрдых зычных не толькі ў першым складзе перад націскам, але і ў іншых перад- і паслянаціскных складах» [1, с. 41]: *чорныцы (чарніцы), кошыль (кош), копоныца (прылада для выкопвання бульбы)*.

Да марфалагічных асаблівасцей гаворкі вёскі Нячатава адносяцца:

– вымаўленне асабова-ўказальнага займенніка 3-й асобы з прыстаўным [в]: *вона, воны, вон (він)*.

– наяўнасць клічнай формы. Яна ўказвае на асобу (радзей на прадмет), да якой звяртаюцца: *Пойдэм по грыбы, Ган'о. Ц'отко Рай'о, падаржытэ хлопца*. Клічная форма надае выказванню розныя экспрэсіўныя адценні – лагоднасць, ласкальнасць, пяшчотнасць: *Ходэм умойемся, сынку мой*.

– форма прыметнікаў, неасабовых займеннікаў і парадкавых лічэбнікаў мужчынскага роду назоўнага склону на **-ый (-ій)**: *малый, доўг'ій, н'ейк'ій, старый, цэлый, прыый*. Прыметнікі, неасабовыя займеннікі і парадкавыя лічэбнікі назоўнага склону адзіночнага ліку мужчынскага роду маюць націскны канчатак **-ей (-эй)**: *блогэй, храмэй, л'охк'ей, гарачэй, с'в'іжэй, друг'ей*.

– ужыванне дзеясловаў з асновай на [г], які чаргуюцца ва ўсіх асобах дзеяслова з шыпячым: *бэрэжу, запражу; бэрэжэш, запражэш; бэрэжэ, запражэ; бэрэжэмо, запражэмо*.

Галоўнай асаблівасцю гаворкі нашай мясцовасці з'яўляецца наяўнасць дыялектызмаў. Дыялект – «група аднатыповых гавораў, пацыраных на пэўнай тэрыторыі, інакш кажучы, гэта разнавіднасць мовы, якая характарызуецца адносным адзінствам сістэмы (фанетычнай, граматычнай і лексічнай) і выкарыстоўваецца як сродак непасрэдных зносін паміж людзьмі пэўнага рэгіёна» [1, с. 6]. Словы, якія «бытуюць у адной гаворцы ці групе гавораў і не ўваходзяць у лексічны склад літаратурнай мовы, называюцца дыялектызмамі» [2, с. 167].

Часцей за ўсё дыялектызмы – гэта назвы прадметаў хатняга ўжытку. Напрыклад, лесвіцу, што вядзе на чардак, нячатаўцы называюць *страмына*. Печку называюць *грубка*, а маленькі стульчык, які стаіць каля грубка – *услончык*. Кубак у вёсцы Нячатава называюць *кварта*, чыгунок – *саганок*, а бочка – гэта *цэбэр*. Пабудовы маюць таксама свае асаблівыя назвы. Напрыклад, склеп называюць *лехам*, кладовка мае назву *выстэпка*. У вёсцы Нячатава можна пачуць «*злазіць на пакот*» – гэта значыць «злазіць на чардак». Расліны і жывёлы ў нашай вёсцы носяць такія назвы: клубніка – гэта *трускаўкі*, ажына – *жавіна*, кот – *кіт*, конь – *кінь*, кураняты – *чыплюкы*, а парасяты – *парасюкы*. Галаўны ўбор у вёсцы Нячатава называюць *шурок*, а фуфайка (цёплае верхняе адзенне) – гэта *куфайка*.

Традыцый і звычкі жыхароў вёскі Нячатава зафіксаваны ў фальклоры. Гэта можна заўважыць у загадках, якія былі складзены жыхарамі нашай вёскі. Загадка – гэта «відарыс або вобраз, які трэба разгадаць, растлумачыць» [3, с. 208]. Загадкі носяць апісальны характар, уключаюць у сябе самыя галоўныя якасці прадметаў ці з'яў. Часцей за ўсё ў загадках жыхароў вёскі Нячатава зашыфраваны нейкія прадметы хатняга ўжытку. Напрыклад, *Крутосто-вертосто, на ім крыжыкаў за сто* – гэта клубок нітак; *Поўна бочка круп, а на верху струб* – гэта мак; *Поўна бочка віна, нідэ німа она* – гэта яйка. У загадцы *Круць-вэрць – чэрэпачку смэрць* апісаны ўюн. Уюн – гэта рыба, якая водзіцца ў рачулках вёскі Нячатава.

Вельмі цікавым момантам у разглядаемай гаворцы з'яўляецца наяўнасць лексем-мянушак. Многія мянушкі маюць доўгую гісторыю існавання. Яны перадаваліся з пакалення ў пакаленне і існуюць да сённяшняга часу. Некаторыя з іх захавалі сваю гісторыю стварэння. Мянюшка *Шпылікаў* утварылася так: хлапец ішоў па вёсцы, а бабулі, якія сядзелі на лаўцы, разглядалі яго і давалі свае ацэнкі. Адна і кажа: «Ён такі худзенькі, бы шпылька». З таго часу і сталі хлопца называць *Шпылікаў*.

Хлапец, які вельмі многа муціў і хлусіў, атрымаў мянушку *Муцюн*. І гэтая мянушка перадавалася ад бацькі сыну і г.д. і захавалася да нашага часу.

Мянушка *Хлебоўцоў* захавалася з часоў вайны. Так называлі чалавека, які быў багаты і меў многа хлеба.

Бусько (у вёсцы Нячатава так называюць бусла) назвалі чалавека, у якога на даху хаты было вялікае гняздо, дзе жыла сям'я буслоў.

У вёсцы Нячатава можна сустрэць мікратапонімы. Мікратапонімы – гэта назвы малых геаграфічных аб'ектаў: лясоў, лугоў, палёў, урочышчаў і інш.

У гаворцы нячатаўцаў зафіксаваны такія мікратапонімы: *Бэрэзовка* – так нячатаўцы называюць вельмі нізкую мясцовасць у вёсцы, дзе вясной стаіць вада. А назва пайшла ад таго, што ў гэтай нізінцы растуць маладыя бярозкі; назву *Закуп'е* атрымала частка тэрыторыі за вёскай, дзе пасвілася хатняя жывёла. *Закуп'е* – за купай, за вёскай.

Мясцовыя гаворкі – гэта багацце нашай мовы, нашай культуры. У мясцовых гаворках захаваны індывідуальнасць і каларыт мовы, якія трэба захоўваць як самыя дарагія скарбы і перадаваць нашчадкам.

Літаратура

1. Мецельская, Е. С. Беларуская дыялекталогія: практыкум. – Мінск. : Выш. школа, 1991. – 287 с.: карты.
2. Блінава, Э. Беларуская дыялекталогія : [вучэб. дапаможнік для філал. фак. вун] – 2-е выд., дапрацаван. і дапоўн. – Мн. : Выш. школа, 1980. – 304 с., карты.
3. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. – 2-е выд. - Мінск : БелЭН, 1999.